

Maria Josepa Payà i Valdés

Terra endins

Pensar el futur des del poble

Premi d'Assaig
Mancomunitat de
la Ribera Alta

bromera

LA RURALITAT, QUINA PARAULA

La ruralitat és com la dolçor: depén d'allò amb què la compares i del teu paladar, i en principi és un atribut positiu (sempre que no te'n passes).

El món rural és moltes coses, algunes de positives i altres de negatives. Si parlem amb distintes persones, cadascuna ens destacarà diferents característiques amb les quals estarem més o menys d'acord. El que ningú ens negarà, però, és la vinculació del món rural amb la natura en totes les seues activitats. Tampoc ens negarà ningú les dificultats a les quals s'enfronta la població rural per a accedir als serveis, a l'oci o a la cultura, ni la falta de transport públic, que la fa dependre del cotxe particular.

Cadascú té la seua opinió de ruralitat i el seu corresponent barem per a dictaminar si un lloc és o no rural. Els factors a tindre en compte en són molts i cadascú pot trobar més importants els uns o els altres: nombre d'habitants, densitat de població, existència de serveis (centre de salut, escola, comerços, transport públic...), distància a *la civilització*, proximitat a la natura *salvatge*, importància de l'activitat agrària...

Els criteris que utilitza l'administració per a determinar què és o no rural i, per tant, per a assignar ajudes o programes específics, han anat canviant al llarg del temps i, en conseqüència, les fronteres de les zones LEADER o d'altres denominacions han anat canviant també. En els anys noranta tot el territori del País Valencià era considerat a Europa com a objectiu 5b, que era la segona qualificació de prioritat per a rebre ajudes de la Unió Europea després de l'objectiu 1. No em pregunteu per què darrere de l'objectiu 1 no

anava l'objectiu 2 sinó el 5b, perquè, si en algun moment ho he sabut, ho he oblidat. Ens corresponia aquesta classificació perquè la nostra renda *per capita* mitjana era inferior al 75 % de la renda *per capita* mitjana europea.

La conseqüència de pertànyer a aquest territori objectiu 5b era que, a banda de les ajudes LEADER (que eren una mena de política homeopàtica, amb pocs diners i moltes expectatives), al territori valencià arribaven molts altres fons europeus amb la finalitat de reduir la diferència de rendes i elevar el nivell de vida de la població. Els diners d'Europa arribaven per a fer infraestructures, impulsar els sectors productius i, en definitiva, pujar el nivell de vida de tots els habitants del País Valencià. Però, com que deixaríem de rebre aquestes ajudes en el moment que la mitjana de renda augmentara per damunt del 75 %, la nostra administració autonòmica, molt sabuda ella, va decidir invertir els diners principalment en la ciutat de València i no en millorar la vida dels valencians i valencianes per a equilibrar rendes, no fora cas que els diners deixaren d'arribar. La bretxa entre l'interior i la costa, entre els xicotets i els grans, entre els pobles i les grans ciutats, es va fer encara més gran. Però, xe, tu, els diners d'Europa van estar arribant una bona temporada, i ara València és una ciutat *de categoria*.

I, mentrestant, què va passar a les zones rurals? Els diners per a desenvolupament rural, els del LEADER, van ser gestionats pels grups d'acció local (GAL), encara que en el cas de les dues comarques on jo vaig estar treballant, el van anomenar *grup d'acció comarcal*, GAC, perquè allò de ser un GAL els sonava malament. Aquests GAL eren (i són) associacions formades pels ajuntaments de la zona i pel teixit social i empresarial (associacions, fundacions, sindicats...) que tenen com a objectiu determinar a què es dedicaran els diners del desenvolupament rural en el territori. Per a evitar que els ajuntaments foren qui controlaven els diners sense comptar amb la resta de membres del GAL, més del 50 %

dels membres de l'assemblea, i també més del 50 % dels membres de la junta directiva, havien de ser entitats privades, és a dir, associacions, fundacions, cooperatives, etc., amb implantació en el territori. Aquest fet obligava a tindre en compte el teixit social, i implicava necessàriament la dinamització del territori perquè tots conegueren què eren el GAL i la iniciativa LEADER. No era aquesta una tasca senzilla, i depenia molt de l'estructura del teixit social i productiu de la zona. Si ja existien associacions i sindicats treballant en el territori, amb projectes reals i socis implicats, era relativament senzill incorporar-los al GAL i anar teixint una xarxa més gran formada pels diferents actors que operen en el territori. Però si no existien aquest tipus d'entitats, o si les que hi havia tenien un àmbit d'acció molt reduït i no tenien una visió a llarg termini, era molt difícil dissenyar i implementar una estratègia de desenvolupament rural amb èxit.

De finals dels anys noranta fins ara han passat més de vint anys, i s'han succeït al País Valencià diferents programes LEADER, inclús períodes de temps sense aquests o amb importants modificacions per part de l'administració autonòmica. Ho dic per deixar clar que jo parle només del que vaig conèixer en aquell LEADER II, entre 1997 i 2001, i que tinc la sensació que les coses són ara diferents.

La iniciativa LEADER II, de la qual vaig formar part, es fonamentava en la revolucionària idea que són els territoris (i quan parlem de territoris estem pensant en la seua població) els qui han de protagonitzar el seu procés de desenvolupament. Acostumats com estàvem als pobles, o més bé resignats, que vingueren de fora a *fer-nos* coses (carreteres, fàbriques, basses de reg...), el programa consistia a trencar aquesta dinàmica per a passar a un enfocament de baix a dalt,² on la veu dels territoris rurals havia de ser escoltada. Però abans calia prendre consciència de la realitat, dels problemes,

---

2. *Bottom-up*, deien els papers.

de les possibilitats, de quins eren els nostres recursos humans, naturals i patrimonials, de quins eren els nostres somnis col·lectius, de on volíem arribar, per a després elaborar un pla que sorgia de baix, de la població rural, i anava cap a dalt, cap a les administracions autonòmiques i europees, per a demanar allò que no podíem aconseguir per nosaltres mateixos.

No cal dir que el repte era gran i il·lusionant. Era un moment de canvi de paradigma. D'un món rural oblidat, antic, menyspreat, teníem l'oportunitat de passar a uns pobles vius, moderns, amb gent jove que tenia treballs dignes i criava els seus fills en un lloc fantàstic per a qualsevol xiquet, en contacte amb la natura. Ens sentíem units a altres territoris rurals d'altres llocs d'Europa, les experiències dels quals llegíem en el *LEADER Magazine*, i intercanviàvem idees entre tots per a mirar de posar en pràctica iniciatives semblants. També teníem la nostra revista *Ruràlia*, una fantàstica publicació feta pel CRIE³ i el Mas de Noguera. Ens sentíem europeus, i sentíem que els nostres territoris rurals eren part d'Europa, d'una Europa dinàmica, moderna i viva.

Però la transformació no va arribar a la velocitat que esperàvem. Els joves van continuar fugint dels pobles i, malgrat les moltes coses que es van fer, el canvi ha sigut molt lent, quasi imperceptible. Ara, mirant arrere, vull pensar que l'esforç va pagar la pena i que, en cas de no haver-lo fet, els pobles estarien encara pitjor. Veig projectes que segueixen en marxa, i d'altres que han desaparegut. Veig la gent lluitadora de fa vint anys encara al peu del canó, arrelada al territori i construint un futur per als seus fills i nets. Veig vida, de la del dia a dia, de la d'anar a l'escola i a la tenda i fer festa el cap de setmana. I també veig desequilibris, mancances, dificultats, i un món rural encara lluny d'aquell que somniàvem i cap al qual estem decidits a anar. Però, per què ens està costant tant arribar?

---

3. El CRIE era el Centre Rural d'Informació Europea.

EL CONCEPTE DE DESENVOLUPAMENT

Si busqueu en el diccionari què és el *desenvolupament*, trobareu algunes definicions com aquestes:

«El gradual creixement o formació d'alguna cosa, especialment un procés en el qual una persona o cosa madura, canvia o avança cap a un altre estat».

«Evolució harmònica d'un organisme, institució o grup social en el qual tots els seus components evolucionen i progressen de manera proporcional».

«Procés mitjançant el qual es varien les condicions naturals del creixement econòmic d'una àrea determinada, provocant un augment considerable de la renda total i una millor distribució d'aquesta».

Només l'última definició parla de diners, però supose que estareu d'acord amb mi si dic que quan sentim parlar de desenvolupament en els mitjans de comunicació pràcticament sempre pensem en creixement econòmic.

Encara que el creixement econòmic ha preocupat sempre els economistes, fins als anys quaranta i cinquanta del xx no aparegueren les primeres teories del desenvolupament. La presa de consciència del retard que acusaven, des del punt de vista de la industrialització, un gran nombre de països africans, llatinoamericans i asiàtics va estar en l'origen d'aquests treballs. El desenvolupament hi és descrit com una successió d'etapes que difereixen en graus diversos segons la forma d'organització de la producció (familiar, urbana o nacional) i els intercanvis, la naturalesa del sector predominant (primari, secundari o terciari), o el ritme de creixement de la inversió i de l'acumulació del capital.

Des de mitjan segle xx l'economia ha crescut molt més que tot el creixement econòmic acumulat des del començament de la nostra era fins aquest moment. Aquest creixement coincideix curiosament amb un període en el qual la pobresa en el món ha augmentat com mai, per una banda, i per una altra, podem trobar els majors casos de col·lapses socials, ambientals i ecològics, la qual cosa ens fa pensar que alguna cosa no funciona. I si resulta que la hipòtesi que diu que com més creix l'economia, millor, no és certa per a tots? I si només és vàlida per a fer la mitjana i, mentre l'economia creix, la distància entre rics i pobres es fa cada vegada més gran?

Segur que alguns ja esteu pensant en el concepte de desenvolupament sostenible, que és, segons l'Informe Brundtland publicat en 1987 per les Nacions Unides, aquell que permet satisfer les necessitats presents sense comprometre la capacitat de les generacions futures de satisfer les seues pròpies necessitats.⁴ Aquest és un concepte plenament democràtic, si entenem que la majoria són els que estan encara per nàixer. Malauradament, es tracta també d'un concepte difícil d'entendre plenament i d'aplicar, entre altres coses perquè, a hores d'ara, la paraula *sostenible* ja no vol dir el que significava als anys huitanta del segle passat, quan la Comissió Mundial sobre Medi Ambient i Desenvolupament va elaborar l'informe «El nostre futur comú» a petició de l'Assemblea General de l'ONU.

Molts dels problemes que vivim actualment són producte de paranys lingüístics, de trapes que ens fem jugant al solitari. El lingüista alemany Uwe Poerksen va anomenar *paraules plàstiques*

---

4. L'Assemblea de les Nacions Unides celebrada a Rio de Janeiro el 1992 va definir el terme *desenvolupament sostenible*, o *desenvolupament durable*, en el Principi 3 de l'anomenada Declaració de Rio com «un desenvolupament que satisfà les necessitats de les generacions presents sense comprometre les possibilitats de les generacions futures perquè puguin atendre les seues pròpies necessitats».

aquelles que no cal explicar, perquè tot el món sembla comprendre, però que realment no volen dir res en si mateixes, sinó que depenen de la intenció del discurs.⁵ Paraules molt utilitzades per polítics i altres creadors d'opinió, que les fan servir com mòduls que van unint fins a formar qualsevol relat que vulguen vendre'ns, però que, o bé no tenen un significat clar, o bé tenien un significat que s'ha anat perdent amb l'ús. Una de les paraules plàstiques més importants és precisament la paraula *desenvolupament*. Altres són *eficiència*, *productivitat*, *modernització*, *creixement* i, fins i tot, *democràcia*. Jo podria dir alguna cosa com: «Necessitem ser productius i eficients per a potenciar el desenvolupament i que la gent pugui satisfer les seues necessitats», i quasi tots estarien d'acord amb aquesta frase, que no diu absolutament res, però que sembla dita amb molt de seny.

Així que, encara que pareix que tothom entén què vol dir *desenvolupament*, ens capbussarem sota la superfície per a tractar d'arribar al seu significat real.

Hi ha una teoria anomenada *hipòtesi del llindar* que diu que en tota societat hi ha un període en què el creixement econòmic comporta un millorament de la qualitat de vida, però que en un moment donat s'arriba a un punt a partir del qual, si hi ha més creixement econòmic, aquesta es comença a deteriorar. Es tracta d'una tendència generalitzable per a països rics: hem creuat el punt de no retorn i ara, fem el que fem en matèria de creixement, la nostra qualitat de vida no millorarà, perquè la prosperitat que hem creat implica efectes no desitjats com l'estrés, la pol·lució, les malalties cardiovasculars, els accidents, la falta d'equitat, el deteriorament de la natura...

Les persones estudioses del tema ho anomenen *hipòtesi del llindar i punt de no retorn*, però a mi m'agrada més dir que ens

---

5. POERKSEN, Uwe (1995): *Plastic Words: The Tyranny of a Modular Language*, Pensilvània, Pennsylvania State University Press.

n'hem passat de llestos, o que ens n'hem passat quatre pobles. Per a viure bé no calia tant. No calia perdre la salut, ni quedar-nos sense temps per a gaudir amb la família, ni acabar menjant plàstic. No calia carregar-nos el planeta. Sense esmentar que, quan nosaltres fem aquestes coses de desenvolupats, aquestes modernors que ens semblen tan necessàries, perjudiquem altres habitants del món, presents o futurs. I per ací no anem bé.

Si plantegem com a hipòtesi que el creixement és una via per a resoldre els problemes de la pobresa mundial, quant de creixement econòmic caldrà per a assolir l'objectiu? Fent càlculs, resulta que per a eliminar la pobresa per aquest camí caldria créixer i augmentar en set vegades, la qual cosa és clarament impossible. Vivim en un planeta finit, i els seus límits són, de moment, impossibles de sobrepassar.

Permeteu-me que, en aquesta recerca de què significa el desenvolupament, abaixe la mirada cap a la base de la vida en aquest planeta que anomenem *Terra*. L'origen de la vida guarda encara molts secrets, però, si hi ha alguna cosa que sabem, és que van ser les cèl·lules vegetals, gràcies a la fotosíntesi, les responsables de canviar totalment l'atmosfera i de conduir la vida en el planeta Terra cap a allò que ara és.

Les cèl·lules verdes són la porta d'entrada de l'energia del Sol a la Terra. Mitjançant la fotosíntesi, les plantes transformen el diòxid de carboni que agafen de l'aire i l'aigua que absorbeixen per les arrels en carbohidrats, al mateix temps que alliberen oxigen a l'atmosfera. Aquests carbohidrats emmagatzemen l'energia del Sol, energia que podrà ser alliberada més avant per un procés oxidatiu, com la combustió que s'origina en un incendi forestal o la respiració dels éssers vius, processos que necessiten presència d'oxigen i que, a banda d'energia, alliberen diòxid de carboni i vapor d'aigua.

Tots coneixem el concepte de cadena tròfica: les plantes, que extrauen nutrients minerals del sòl, són menjades pels animals

herbívors, dels quals s'alimenten animals carnívors, pujant en l'escala de depredació. En acabant de la seua vida, la depredació continua, i les complexes estructures de la vida van simplificant-se i incorporant-se a la terra, a una terra fèrtil i viva, fins que queden de nou a disposició de les plantes per a reiniciar el cicle.

Aquest cicle de la matèria, juntament amb el de l'energia,⁶ ha funcionat sense aturar-se des de fa milions d'anys. La vida s'ha anat fent complexa, i ha evolucionat de forma extraordinària, en una increïble diversitat de criatures que s'estenen per tot el món, des del fons del mar fins a les més altes muntanyes, passant per les selves tropicals, els deserts, els camps d'arròs, els olivars, els pobles i les ciutats. Però per molt evolucionada que siga la biologia dels éssers vius, al final dels seus dies tot el que està viu mor i permet, amb la seua descomposició, que noves vides puguen nàixer.

Els humans hem viscut durant milers d'anys dins d'aquest cicle, en equilibri amb la capacitat regeneradora de la natura per a reciclar els compostos orgànics i convertir-los de nou en nutrients. La humanitat ha descobert el foc, l'agricultura i l'electricitat; ha inventat la roda, els telers, la impremta i el motor d'explosió; ha construït ponts, ciutats i, fins i tot, una estació espacial que orbita la Terra de forma permanent. Hem fabricat tota mena de productes i els hem alliberat en la natura. Plantes i microorganismes han treballat a favor nostre, proporcionant-nos els materials necessaris per al

---

6. El de l'energia no és un cicle tancat. L'energia del Sol atrapada per les plantes va passant d'uns éssers vius a altres i, en cada pas, se'n perd una part en forma de calor. Al final, tota l'energia s'ha dissipat, i és la nova energia que entra contínuament des del Sol la que fa que el procés no s'ature. Com que l'energia del Sol és, a la nostra escala, infinita, parlem de cicle encara que no ho siga. El cas de la matèria és molt diferent, perquè la matèria existent a la Terra és finita i s'ha de reciclar de forma contínua per a convertir-se en noves vides.

nostre progrés i degradant els residus que anàvem produint.⁷ Però fa un centenar d'anys, ajudats per la tecnologia, vam començar a fabricar productes no biodegradables i a escampar-los per tot arreu. Tal com explicava Max Neef, els residus que hem creat (metalls tòxics i compostos no naturals estables, que no poden ser processats pels microorganismes) quedaran ací per sempre com a monument al nostre poder tecnològic i la nostra ignorància biològica. A això també li diem *desenvolupament*, i és simplement una forma de suïcidi lent i col·lectiu.⁸

La pregunta que hauria d'orientar les polítiques econòmiques del futur és: quant és suficient? Fins a on hem de desenvolupar-nos abans de reconèixer que estem retrocedint en el nostre benestar? I dic que estem retrocedint pensant en tota la humanitat en conjunt, perquè a la vista està que alguns privilegiats no han retrocedit gens ni mica, ans al contrari, el seu benestar no fa més que augmentar amb cada nova crisi.

Imaginem que el món és com un poble de mil habitants. En aquest poble hi ha sis habitants que són amos del cinquanta per cent de la riquesa, tres-cents que pateixen fam permanent, cinc-cents que són analfabets i quatre-cents que viuen en tuguris. No ens n'adonem perquè els amos de la riquesa són també els amos del micròfon, els que inventen el progrés. Una de les coses que va destacar el secretari general de les Nacions Unides en el seu discurs en la cimera de Rio de Janeiro és que el món no sols està malalt d'extrema pobresa, sinó que també ho està d'extrema riquesa.

---

7. Coneixeu els productes biodegradables, veritat? Productes que la vida és capaç de degradar, i que passats els anys (en teoria no molts) han desaparegut per a integrar-se en la natura.

8. NEEF, Max (1992): Clase magistral «Llamarle desarrollo a un suicidio colectivo», Santiago de Chile: Universidad Bolivariana. Citat per Rayén Quiroga Martínez (2003) en l'article «Para forjar sociedades sustentables», *Polis Revista Latinoamericana*, 5.

No podem simplificar el concepte de desenvolupament fins a fer-lo coincidir amb el de creixement econòmic, ja que no compliríem les premisses de partida: manteniment de la qualitat de vida, procés de maduresa personal i social, satisfacció de les necessitats... Cal trobar altres formes de desenvolupar-nos que no impliquen un creixement il·limitat, perquè és físicament impossible i perquè aquest model només fa que augmentar les desigualtats entre les persones.

La veritat és que aquesta idea és fàcil de comprendre quan pensem en el desenvolupament d'una persona. Des del seu naixement, i fins que arriba a la seua maduresa física, no para de créixer. Va fent-se més alta, més forta, i durant més de quinze anys dedica molta energia i esforç a aquest creixement. Però arriba un moment en el qual el creixement físic s'atura, i la persona segueix creixent només en el pla intel·lectual i moral fins a arribar a la seua maduresa. En realitat no para mai de créixer, perquè sempre hi ha nous aprenentatges a fer. A ningú no li resulta estranya aquesta característica, perquè tots entenem que hi ha un temps per a créixer i un temps per a madurar, per a desenvolupar-se com a persona en tota la seua complexitat. Per què no podem fer el mateix com a societat? Per què avaluem el benestar només en termes de creixement econòmic?

La realitat és complexa, i és necessari pensar globalment, encara que el nostre camp d'actuació estiga limitat a l'escala local. «Pensa globalment. Actua localment.»

Més avant tornarem a aquest tema. Ara m'agradaria unir els dos conceptes: *desenvolupament* i *rural*, a veure què trobem.